

دو فصلنامه علمی تخصصی «معارف علوم انسانی و علوم اسلامی»

سال سوم، شماره پنجم، بهار و تابستان ۱۴۰۰، ص ۳۴-۴۶

تبیین نظام انتخاباتی اکثریتی^۱

شهریار مسیب زاده^۲

چکیده

نظام انتخاباتی اکثریتی به آن نظامی گفته می شود که کاندیدا یا کاندیداهایی که دارای بیشترین آرا باشند، پیروز انتخابات خواهند بود.

تلقی ما از نظام انتخاباتی اکثریتی این است که انتخابات را شخصی می کند زیرا در این نظام اینکه کاندیدا خودش چگونه شخصیتی باشد در مقایسه با اینکه چه برنامه ای دارد بسیار دارای اهمیت است. ولی واقعیت این است که انتخابات اکثریتی ملازمه ای با شخصی بودن انتخابات ندارد. یعنی ما می توانیم نظام اکثریتی داشته باشیم.

ویژگی اساسی نظام های اکثریتی این است که پس از قرائت و شمارش آراء هر نامزدی که بیشتر از دیگران رأی داشته باشد، انتخاب می شود و کسانی که بعد از او قرار گرفته باشند شکست می خورند. لذا شیوه محاسبه، بسیار ساده است و نیازی به استفاده از عملیات پیچیده ریاضی نیست. در جمع، میزان نمایندگی حاصل از نظام های اکثریتی، نسبت به کل آراء شهروندان بسیار تقریبی است و اقلیت نمی تواند به تناسب آراء خود، دارای کرسی های لازم باشد.

واژگان کلیدی: نظام انتخاباتی، تک رای، رای بدیل، نظام اکثریتی.

۱ - تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱

۲ - کارشناس ارشد حقوق عمومی

مقدمه

انتخابات به عنوان مهمترین مکانیزم مشارکت سیاسی مردم و همچنین بستری برای رقابت تشکل ها و جناح های سیاسی، همواره در حیات سیاسی جامعه ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی نقش اساسی را ایفاء نموده است و به عنوان یک ابزار مهم مشارکت سیاسی از کارآمدی و توانایی لازم برای تحقق مشارکت فعال مردم و نیز تبدیل تقاضاهای سیاسی و اجتماعی جامعه به الزامات سیاسی برخوردار بوده است. یکی از پیامدهای مهم پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، احیای نگرشی خاص به حکومت با برداشتی اصیل از اسلام بود که بر مبنای آن رهبران جامعه در عین تلاش برای استقرار حکومت دینی، حق تعیین سرنوشت را برای آحاد ملت به رسمیت شناختند و بدین ترتیب ساختار حکومتی کشور بر اساس مشارکت فعال مردمی و خواست و اراده ی آنان شکل گرفت.

حقوق انتخابات آن گرایش از حقوق عمومی محسوب می شود که داده های مربوط به انتخابات از گرایش های مختلف علم حقوق را گرد هم می آورد. البته این حقوق انتخابات، بی هویت و باری به هر جهت است.

دو نکته که می تواند به هر گرایش از علم حقوق هویت دهد عبارتند از: الف) قانون اختصاصی و ب) محکمه اختصاصی.

حیات چندین ساله ی جمهوری اسلامی به طور میانگین ، سالانه شاهد برگزاری یک انتخابات بوده است. انتخابات چندگانه در ایران، تصویری زیبا از عالی ترین نوع دموکراسی را به نمایش گذاشته و نظام سیاسی ایران را به سوی مردم سالاری پیش برده است.

نظام انتخاباتی ساختار حوزه های انتخاباتی را سازمان داده، چگونگی تبدیل آراء رای دهندگان به کرسی یا کرسی های نمایندگی را مشخص می کند و در نهایت، ترکیب پارلمان یا هر آنچه نظیر این نهاد باشد را رقم می زند. (منصوریان، ۱۳۹۶، ص ۱۶)

توجه به این نکته نیز لازم است که اغلب، نظام های انتخاباتی تنها بر مبنای فرمول های انتخاباتی شناسایی و طبقه بندی می شوند که صحیح به نظر نمی رسد. در واقع، مفهوم نظام انتخاباتی تنها منصرف به فرمول های انتخاباتی (اکثریتی یا تناسبی یا مانند اینها) نیست و افزون بر شیوه های تبدیل آراء به کرسی ها که به عنوان یکی از مولفه های اصلی نظام های انتخاباتی می باشد. عوامل دیگری نظیر حوزه های انتخاباتی و ساختار برگه های رای نیز در شکل گیری این مفهوم دخیل است. (همان)

نظام اکثریتی زیرشاخه های متعددی دارد که در طبقه بندی های متفاوتی قرار می گیرند. اکثریت نسبی از جمله طبقه بندی های این نظام می باشد نظام اکثریت نسبی، نظام ساده و قابل فهمی است که در آن دارنده بیشترین آراء، منتخب نمایندگی است (هاشمی، ۱۳۸۳، ص ۹۵). در این نظام هرکس که بیشترین آراء را اخذ کند، یا به عبارت دیگر درصد و بالاتر از همه قرار گیرد

برنده انتخابات می شود این نظام به نظام نخست نفری معروف این نظام انتخاباتی تنها در حوزه های تک کرسی قابل اعمال است.

۱- نظام اکثریتی در حوزه های تک کرسی

این نظام، نظامی نامزد محور است و رای دهندگان از بین اسامی نامزد ها یک نفر را به انتخاب خود بر می گزینند. این روش که فقط در حوزه های تک کرسی به کار می رود، تنها به یک مرحله نیاز دارد و در همان مرحله ی نخست، یک نامزد انتخاب می شود.

اشکال عمده ی این نظام انتخاباتی این است که نامزدی می تواند با درصد بسیار پایین آراء برگزیده شود و این شیوه در عمل گاهی بسیار غیر دموکراتیک است. از سوی دیگر رای دهنده از آنجا که می داند تکلیف انتخابات در دور اول مشخص می شود ناچار است نهایت محاسبه و دقت را در انتخاب بنماید و به افرادی رای بدهد که امید بیشتری برای انتخاب شدن دارند. (محمدی دریاسری، ۱۳۸۲، ص ۸۹)

و اما مزیت اصلی و ویژه ی این نوع نظام انتخاباتی، ساده فهم بودن آن برای مجریان شهروندان است؛ چنانکه فرآیند انتخابات به مدد این سازوکار در یک مرحله به اتمام می رسد و احتمال برگزاری مراحل دیگر برای تعیین پیروز انتخابات متفی می شود.

افزون بر این، از جمله مشخصه های خاص این نظام آن است که تعداد حوزه های انتخاباتی تک کرسی بر اساس میزان انتخاب کنندگان مشخص می شود. (منصوریان، ۱۳۹۶، ص ۸۴) لذا در این نظام هر کس بیشترین رای را نسبت به سایر کاندیداها کسب کند حاین

کرسی و یا پیروز انتخابات خواهد شد. حایز بیشترین آرا می تواند فهرست، شخص و یا اشخاص باشند. نظام اکثریت ساده، کم هزینه است و ثبات سیاسی را به دنبال دارد (البته ثباتی که ممکن است چندان پایدار نباشد).

اکثریت ساده انتخاباتی است که لزوماً یک مرحله ای است و می تواند منجر به دو قطبی یا دو حزبی شدن جامعه سیاسی شود. اگر نگوییم با دو قطبی یا دو حزبی شدن ملازمه دارد، حداقل این امر را تسهیل می کند. به طور مثال دلیل اصلی دو حزبی بودن بازی سیاسی در ایالات متحده، شیوه نظام اکثریت نسبی در انتخابات کنگره شان است. (تقی زاده، ۱۳۹۸، ص ۱)

۲- نظام اکثریتی در حوزه های چند کرسی

در این شیوه ی اخذ رای احزاب، بازیگران اصلی در صحنه ی رقابت انتخاباتی محسوب می شوند که غالباً از طریق ارائه ی فهرست و لیست های از پیش تعیین شده به رقابت با یکدیگر می پردازند. نظام فهرستی در این شیوه به اشکال مختلف قابل اجرا می باشد.

فهرست بسته: در این شکل رای دهندگان تنها حق انتخاب یکی از فهرست ها را بدون دخل و تصرف دارند. در اصل رای دهندگان به احزاب و رهبران احزاب رای می دهند و در نتیجه احزاب بازیگران اصلی عرصه ی رقابت انتخاباتی هستند.

فهرست باز: در این شیوه ی اخذ رای، رای دهندگان می توانند از میان فهرست های ارائه شده از سوی احزاب سیاسی، نامزدهای مورد نظر خود را انتخاب کنند و در نهایت لیست

مورد نظر خود را تنظیم نمایند. در این روش، از نفوذ احزاب سیاسی تا حدودی کاسته می شود و رای دهندگان از آزادی عمل بیشتری برخوردار می باشند. (کارگر قمی ها، ۱۳۹۵، ص ۱۵۲)

۳- نظام اکثریت مطلق

هدف از طراحی نظام های اکثریت مطلق، رفع یکی از مشکلات آشکار نظام های اکثریت نسبی بود: امکان برنده شدن نامزدی که تنها مورد حمایت اقلیت رای دهندگان در یک منطقه است. یکی از شایع ترین اشکال نظام های اکثریت مطلق، نظام دو دوری است که تحت عناوین نظام دور حذفی و یا نظام دارای برگ رای دوم نیز شناخته می شود. این نظام نوعی ارتقا نسبت به نظام اکثریت نسبی مبتنی بر مناطق تک عضو محسوب می شود راهی برای حفظ تمام عناصر اساسی نظام اصلی و در کنار آن حل مشکل برنده شدن در نظام اکثریت نسبی. در اروپای قرن نوزدهم، بسیاری از کشورهایی که در گام اول نظام همه چیز برای برنده را پذیرنده بودند، نظام اکثریت مطلق را به کار گرفتند. با این حال، امروزه تنها دو کشور در اروپای غربی همچنان از این نظام استفاده می کنند: فرانسه و موناکو. تعدادی از کشورهای در حال توسعه نیز که تحت تاثیر نظام فرانسه هستند، از این نظام استفاده می کنند، مانند مالی، توگو، چاد، گابن و هائیتی.

نظام دو دوری در تعدادی از ایالت های آمریکا نیز به کار برده می شود که البته بیشتر در سطوح محلی و در مناطق جنوبی است. این نظام نخست در اوائل قرن بیستم هنگامی که احزاب شروع به انتخابات درون حزبی کردند، شروع به کار کرد. در انتخابات درون حزبی در اغلب موارد بیش از دو نامزد شرکت می کردند و بنابراین گاه آراء نامزد برنده بسیار کمتر از

نصف آراء بود. در حال حاضر، نظام دو دوری در برخی اط شهرهای آمریکا نیز که انتخابات غیر حزبی دارند، به کار می رود چرا که احتمال شرکت بیش از دو نامزد در چنین رقابت هایی زیاد است. (جی ای می، ۱۳۹۶، ص ۸۸)

۱-۳- تکرار انتخابات تا رسیدن به اکثریت مطلق

این شیوه در صورتی امکان پذیر است که تعداد رای دهندگان محدود باشد.

۲-۳- انتخابات دو مرحله ای

این روش می تواند به صورت رقابت بین دو نامزد در دور دوم یا محدود کردن نامزدهای دور دوم و اعمال اکثریت نسبی انجام شود. (ایوبی، ۱۳۷۹، ص ۶۷-۶۲)

۳-۳- رای بدیل

دو دغدغه که در نظام های سیاسی برای امر انتخابات در نظر گرفته می شود یکی تامین حقانیت منتخب است که منتخب بتواند مشروعیت بالایی داشته باشد و دیگری بحث کم کردن هزینه انتخابات است. در نظام انتخاباتی اکثریت نسبی دغدغه نخست گاهی محقق نمی شود و این نظام حقانیت منتخب را به نحو مطلوب تامین نمی کند. برای پاسخ به این ایراد اکثریت مطلق را پیش بینی کردند ولی این نظام نیز دغدغه دوم را محقق نمی کند و هزینه بردار است. نظام رای بدیل نظامی است که می خواهد هم حقانیت منتخب را تامین کند و هم هزینه انتخابات را کاهش دهد. به علاوه، رای بدیل به صرف جویی در وقت منجر می شود زیرا

سرنوشت انتخابات را در دور اول معلوم می کند. این نظام انتخاباتی تبلیغات تخریبی را نیز کاهش می دهد زیرا کاندیداها باید برای کسب اولویت دوم رای دهندگان هم کوشش کنند. به این ترتیب رای بدیل میانه روی و اعتدال سیاسی را ترویج و با افراطی گری مبارزه می کند. در این نظام رای دهندگان می توانند به تعداد کاندیداهای موجود، ترجیح های خودشان را روی برگه های رای مشخص کنند. به طور مثال پنج کاندیدا وجود دارد و قرار است یک کرسی انتخاب شود، فرد رای دهنده این اختیار را دارد که این پنج کاندیدا را در شماره های یک تا پنج به ترتیب اولویت خودش ردیف کند، حال آنکه هدف تصدی یک کرسی است. ایده ای که وجود دارد این است که ما اگر بخواهیم انتخابات را به دور دوم بکشانیم و دوباره روند رای گیری را طی کنیم می توانیم از همین اول اولویت های رای دهندگان را پرسیم و بر اساس سیستم شمارش رای بدیل دیگر نیازی به برگزاری دور دوم نمی باشد.

در این سیستم ابتدا آرای کاندیداهایی که به عنوان نفر اول تعیین شده اند را شمارش میکنند و اگر کاندیدایی حایز اکثریت مطلق شد که تکلیف معلوم است ولی اگر این اکثریت حاصل نشد، آرای آن کاندیدایی که کمترین رای اول را داشته است (در مثال ما نفر پنجم) حذف می کنند و آرای کاندیداهای بعدی را (آرای نفر دوم در برگه هایی که نفر اول آن ها کمترین رای را آورده) شمارش و بر جمع آرای آن کاندیداها اضافه می کنند و اگر این بار هم کسی اکثریت مطلق را کسب نکرد، آن کاندیدای بعدی که کمترین رای را داشته است (در مثال ما نفر چهارم) را حذف می کنند و آرای کاندیداهای بعدی را (آرای نفر دوم در برگه های به نفع وی

را) شمارش و بر جمع آرای آن کاندیداها اضافه می کنند. این فرایند ادامه دارد تا کاندیدای حایز اکثریت مطلق معلوم شود.

انتخاباتی که در فرانسه بر اساس نظام اکثریتی اجرا می شوند به شرح ذیل است:

(۱) انتخاب ریاست جمهوری، (۲) انتخابات پارلمانی، (۳) انتخابات شورای شهرستان و (۴)

انتخابات شورای کمون تا هزار نفر جمعیت.

انتخابات شورای شهرستان و انتخابات پارلمانی فرانسه (مجلس ملی که حوزه های انتخابیه آن تک کرسی هستند و انتخابات سنا در واحدهای سرزمینی دارای یک یا دو سناتور) به صورت حوزه های تک کرسی و نظام انتخاباتی اکثریت مطلق انجام می شود. یعنی هر کاندیدایی که در مرحله اول بیش از نصف آرا را به خود اختصاص دهد به عنوان منتخب اعلام خواهد شد منتها شرط دیگری نیز وجود دارد و آن اینکه کاندیدای پیروز باید حداقل یک چهارم آرای ثبت نام شدگان روی فهرست انتخاباتی حوزه های انتخابیه را کسب کند.

به طور مثال چنانچه در یکی از حوزه های رای گیری پاریس ۸۰ رای دهنده حضور داشته باشند و از این تعداد ۴۰ نفر در انتخابات شرکت کنند، چنانچه کاندیدای حایز بیشترین آرا ۲۱ رای آورده باشد، پیروز قطعی است زیرا هم بیش از نصف یعنی اکثریت مطلق آرای ابراز شده را کسب کرده و هم یک چهارم آرای ثبت نام شدگان را به دست آورده است. ولی اگر در همین مثال تعداد ثبت نام شدگان ۱۰۰ نفر باشد کاندیدای حایز بیشترین آرا با اینکه اکثریت مطلق آرای ابراز شده را کسب کرده است به این دلیل که یک چهارم آرای ثبت نام شدگان را به

دست نیاورده است پیروز نیست و انتخابات به دور دوم کشیده می شود. در دور دوم کسانی میتوانند مجددا در معرض رای قرار بگیرند که حداقل ۱۲/۵ درصد آرا را به خود اختصاص داده باشند. بنابراین لزومی ندارد که فقط دو کاندیدا در دور دوم حضور داشته باشند (گرچه معمولاً در عمل با ائتلاف احزاب چنین می شود).

به عبارت دیگر، مطابق قوانین انتخاباتی فرانسه حداقل دو کاندیدا در مرحله دوم حاضر هستند. منتها قانون انتخابات فرانسه این اجازه را می دهد که هر کاندیدایی که ۱۲/۵ درصد آرای مرحله اول را به خود اختصاص داده است، در مرحله دوم حاضر شود. یعنی یک آستانه مقبولیت در قانون تعریف شده که می تواند بسته به نظر و هدف مقنن هر درصد یا عددی باشد. شبیه همین مورد با نگاه و منطقی دیگر در نظام های تناسبی یا تلفیقی هم وجود دارد. مثلاً در نظام تناسبی هر فهرست به تناسب آرای که به دست می آورد صاحب کرسی می شود منتها برای اینکه جامعه خیلی خرد خود و فراکسیون فراکسیون نشود معمولاً یک درگاه مقبولیت تعیین میکنند مثلاً این عدد در آلمان ۵ درصد و در فرانسه ۱۰ درصد است.

کمتر پیش می آید که در مرحله اول کاندیدایی هر دو شرط مزبور (اکثریت مطلق به علاوه یک چهارم) را کسب کند و معمولاً انتخابات پارلمانی فرانسه به دور دوم کشیده می شود و به همین دلیل مرحله دوم انتخابات مهم تر از مرحله اول است و در اینجاست که رایزنی های سیاسی و لابی گری های احزاب سیاسی برای تصاحب کرسی ها خود را نشان می دهد. مرحله دوم انتخابات پارلمانی در فرانسه با نظام اکثریت نسبی است یعنی از میان کاندیداهای موجود هر کدام که رای بیشتری کسب کند پیروز انتخابات است. (تقی زاده، ۱۳۹۸، ص ۲)

نتیجه گیری

بررسی انواع نظام های انتخاباتی و تجربه سایر کشورها، بهره مندی از اصول و معیارهای انتخابات منصفانه و رقابتی، و عنایت به ظرفیت های قانون اساسی و ماهیت ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران با اشکالاتی مواجه است که نمایندگی از اصیل و مشارکت حداکثری مردم در تحقق شورای کارآمد را فراهم نمی کند.

لذا اصلاحات اساسی در نوع سیستم انتخاباتی ضروری است اشکالات عمده نظام اکثریت فعلی که دلایل کافی برای اصلاح نظام انتخاباتی را فراهم آورده عبارت است از تناسب نداشتن، عدم تامین حقوق اقلیت و انتخاب اعضای علی البدل به شیوه نادرست.

نظام انتخاباتی را می توان به دو معنای انتخابات به معنای عام و خاص تقسیم کرد. نظام انتخاباتی به معنای عام شامل تمام قواعد حقوقی حاکم بر انتخابات اعم از دعوت رای دهندگان، شرایط کاندیداها چه ایجابی و چه سلبی، مبارزات انتخابات (تبلیغات)، شیوه اخذ رای، رسیدگی به شکایات، مراقبت بر سلامت انتخابات، شمارش آرا و تبدیل آرا به کرسی است. نظام انتخاباتی به معنای خاص به معنای شیوه اخذ رأی، شمارش آراء و تبدیل آرا به کرسی است. انتخابات یکی از بنیادهای اساسی یک جامعه آزاد است و یکی از شیوه های اصلی است که از طریق آن، مردم به اعمال حاکمیت می کنند. یک نظام انتخاباتی خوب به شهروندان این اجازه را می دهد به راحتی رای دهند و نتایج انتخابات را درک کنند. انتخاب یک نظام انتخاباتی خوب می تواند به انواع وسیعی از مسائل سیاسی مهم از جمله سطح مشارکت و نوع رقابت های انتخاباتی،

رابطه میان حوزه های انتخابیه با نمایندگان، ثبات دولت و نیز انتقال مسالمت آمیز قدرت از یک گروه سیاسی به گروهی دیگر تاثیر قابل توجهی داشته باشد. یک نظام انتخاباتی خوب، نمایندگی اقلیت ها را افزایش می دهد و این معیار با حاکمیت اکثریت تعارض ندارد و نمایندگان مردم، هم می توانند و هم باید انعکاس دهنده ی دیدگاه های اکثریت و اقلیت های مهم باشند و این، حس تعلق به جامعه را میان اقلیت های مختلف بهبود می بخشد. یکی از نظام های انتخاباتی، نظام انتخاباتی اکثریتی است که ساده ترین سامانه انتخاباتی است. در این شیوه، نامزد یا فهرستی یک یا همه ی کرسی های خالی را کسب می کند که بیشترین آرا را بدست آورده باشد. نوع دیگر نظام انتخاباتی، نظام انتخاباتی تناسبی است که هم به لحاظ هدف و هم به لحاظ روش با نظام انتخاباتی اکثریتی متفاوت است. در این سامانه اصل بر این است که به هر حزب و گروه سیاسی حاضر در انتخابات به تناسب آرای که بدست آورده کرسی هایی داده شود، البته بشرط اینکه حداقل آرای لازم را کسب کرده باشد. نظام انتخاباتی مطلوب نظامی است که هم کارآمد باشد و هم عادلانه باشد. نظام انتخاباتی اکثریتی کارآمد است ولی عادلانه نیست زیرا حقوق اقلیت را به درستی تامین نمی کند و همه چیز برای برنده است و به خوبی افکار عمومی عقاید رای دهندگان را نمایندگی نمی کند، همچنین نظام تناسبی عادلانه است ولی کارآمد نمی باشد زیرا سبب حضور نمایندگان احزاب گوناگون می شود و این امر ایجاد ائتلاف پس از انتخابات را ضروری می گرداند که آن چنان از کارآمدی و پایداری لازم برخوردار نیستند.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- ایوبی، حجت الله، نشانه ها و ویژگی های نظام انتخاباتی کارآمد اصلاح قوانین انتخاباتی، مجله علوم سیاسی، شماره ۱۴۷ و ۱۴۸، ۱۳۷۹. تقی زاده، ۱۳۹۸.
- ۲- تقی زاده، جواد، تاملی بر حق رای در ایران با نگاهی به حقوق فرانسه، نشریه حقوق اساسی، سال اول، شماره ۱، ۱۳۸۲.
- ۳- جی ایمی، داگلاس، نظام های انتخاباتی، ترجمه مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، ۱۳۹۶.
- ۴- کارگزقی ها، درآمدی بر نظام انتخاباتی و تاثیر آن بر احزاب و رقابت سیاسی، مطالعات علوم سیاسی و حقوق و فقه، سال دوم، شماره ۲، ۱۳۹۵.
- ۵- محمدی دریاسری، معصومه، بررسی تحلیلی نظام انتخاباتی در جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، مجتمع آموزش عالی قم، ۱۳۸۲.
- ۶- منصوریان، مصطفی، نظام حقوقی حاکم بر انتخابات، جلد نخست، چاپ اول؛ پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۶.
- ۷- هاشمی، سید محمد، تقریرات درس نظام های انتخاباتی، ویژه کارشناسی ارشد، مجتمع آموزش عالی قم، نیمسال اول، ۱۳۷۹.